

Արտաշես ԲՈՅԱԶՅԱՆ

*ԱՊՀ ԵՎ ՄԵՆԶԲԱԼԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԲՆԱԿԿՉՈՒԹՅԱՆ ԷԹՆՈԿՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ ՇԱՐԺԸՆԹԱՅԸ
(XX դարի վերջ-XXI դարի սկիզբ)*

Հայտնի է, որ բնակչության էթնիկական տեղաշարժերի և վերարտադրության վրա ազդեցություն են թողնում բնապատմական, սոցիալ-տնտեսական, էթնոքաղաքական, սոցիալ-մշակութային և հոգեբանական, իսկ նրա քանակական արժեքների վրա՝ սեռատարիքային կառուցվածքը, ամուսնությունները, միգրացիան և այլ էթնոժողովրդագրական գործոնները¹: Նշված տեսանկյուններով էլ փորձ է արվել դիտարկել ԱՊՀ երկրների բնակչության էթնոժողովրդագրական գործընթացները հետազոտվող ժամանակահատվածում: Հետխորհրդային տարիներին ԱՊՀ երկրների բնակչության ազգային կազմն ու թիվը կրել են բավականին կտրուկ և բարդ փոփոխություններ՝ պայմանավորված ԽՍՀՄ-ի լուծարումով, հասարակարգի փոփոխությամբ, սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումներով, միջէթնիկական հակամարտություններով, ինչպես նաև տարվող ոչ արդյունավետ էթնոժողովրդագրական քաղաքականությամբ: Այդ իսկ պատճառով ԱՊՀ երկրների, հատկապես մայրաքաղաքների բնակչության էթնոժողովրդագրական իրավիճակի փոփոխությանը վերաբերող թվային տվյալները որոշ դեպքերում հակասական են ու մոտավոր և լրացուցիչ դժվարություններ են ստեղծում հաշվարկներ կատարելիս: Այսպես, ՄԱԿ-ի և ԱՊՀ միջպետական վիճակագրական կոմիտեի կողմից բնակչության թվին վերաբերող հրապարակված վիճակագրական տվյալներն իրարից տարբերվում են: 2015թ. դրությամբ, ըստ ՄԱԿ-ի գնահատման, Ադրբեջանի բնակչության թիվը կազմում է 9,8 մլն մարդ, իսկ ԱՊՀ միջպետական վիճակագրական կոմիտեի կողմից բերված տվյալով՝ 9,6 մլն, ՌԴ-ինը՝ համապատասխանաբար 143,5 և 146,3 մլն մարդ, Ուզբեկստանի Հանրապետությանը՝ 29,9 և 31,0 մլն, Մոլդովայի Հանրապետությանը՝ 4,1 և 3,6 մլն և այլն²: Այսպես, Մոլդովայի բնակչությունը նշված ժամանակահատվածում պակասել է 18,4%-ով, Ուկրաինայինը՝ 17,3-ով, Հայաստանինը՝ 17,1-ով, Բելառուսինը՝ 7,0-ով և Ռուսաստանինը՝ 1,5%-ով, մինչդեռ Տաջիկստանի, Թուրքմենստանի և Ուզբեկստանի բնակչության թիվն ավելացել է 1,5 , Ադրբեջանինը և Ղրղզստանինը՝ 1,3 անգամ³:

¹ Шувалов Е. География населения, М., 1977, стр. 22.

² United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects: The 2015 Revision, DVD Edition. POP/DB/WPP/Rev.2015/POP/F01-1 - <http://esa.un.org/unpd/wpp/DVD/>; Межгосударственный статистический комитет СНГ. Население и социальные индикаторы стран СНГ и отдельных стран мира 2011-2014. М., 2015. С. 7. - <http://www.cisstat.com/>.

³ <http://www.demoscop.ru>

Որպեսզի ավելի հստակ պատկերացում կազմենք ԱՊՀ երկրների և նրանց մայրաքաղաքների բնակչության թվի շարժընթացի մասին, ներկայացնենք այն աղյուսակով (նպատակահարմար ենք համարում, որ բնակչության թվին վերաբերող տվյալները ներառեն ոչ միայն ԱՊՀ պետությունները, այլև Մերձբայթյան երեք հանրապետությունները՝ Լատվիան, Լիտվան և Էստոնիան): Հիշատակենք, որ տարածքային կորուստներով պայմանավորված՝ Ուկրաինայի, Վրաստանի, Մոլդովայի և Ադրբեջանի բնակչության թվերը մոտավոր են. ներառված չէ կորսված տարածքներում բնակվողների թիվը, իսկ Ղազախստանի մայրաքաղաքի բնակչության թվի էական տարբերությունը պայմանավորված է մայրաքաղաքի փոփոխությամբ: Աղյուսակ 1-ի տվյալներից երևում է, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների բնակչության ընդհանուր թիվն ավելացել է 8,4 մլն մարդով, տարեկան 0,1% միջին աճի պայմաններում, այդ թվում մայրաքաղաքների բնակչության թիվն ավելացել է 4,3 մլն մարդով: Բնակչության աճի 51,2%-ը բաժին է ընկել մայրաքաղաքներին: Արժե հիշատակել, որ աճ գրանցվել է հիմնականում մահմեդականներով բնակեցված հանրապետություններում (Ադրբեջան, Ղազախստան, Ուզբեկստան, Թուրքմենստան, Տաջիկստան և Ղրղըզստան): Համեմատության համար նշենք, որ 1989թ. Խորհրդային Միության հիմնականում մահմեդականներով բնակեցված հանրապետությունների բնակչության թիվը կազմել է 56,4 մլն մարդ, ինչը ամբողջ բնակչության թվի 19,7%-ն է, նույն ցուցանիշը 2016թ. համապատասխանաբար՝ 78,9 մլն է կամ 26,8%:

Ներկայացվող ժամանակահատվածում ԱՊՀ հանրապետությունների մայրաքաղաքների բնակչության թիվը, բացառությամբ Երևանի, աճել է: Աճի ամենամեծ ցուցանիշ գրանցվել է Ղազախստանի մայրաքաղաք Աստանայում, որի բնակչության թիվն ավելացել է 3,4 անգամ, իսկ Մոսկվայի բնակչության թիվը 2005-2015թթ. ընկած ժամանակահատվածում ավելացել է 13,7% (տես աղյուսակ 1):

Վերլուծելով մարդահամարների արդյունքները և ԱՊՀ ու Մերձբայթյան երկրների պաշտոնական թվային ցուցանիշները՝ հանգում ենք այն հետևության, որ մահմեդականների թիվը ԽՍՀՄ-ում 1989թ. կազմել է 58,1 մլն, ինչը կազմել է ամբողջ բնակչության թվի՝ 20,4%-ն է, իսկ XXIդ. առաջին տասնամյակում նույն տարածքի վրա՝ համապատասխանաբար 84,1 մլն և 28,6%: Այսինքն՝ կարճ ժամանակահատվածում մահմեդականների թիվը շեշտակի ավելացել է, ինչն առաջին հերթին պայմանավորված է բնական աճի բարձր ցուցանիշով: Մահմեդականների թվաքանակում ճնշող մեծամասնություն են կազմում սունիները: Նույն ժամանակահատվածում քրիստոնյաների թվի շարժընթացն ունեցել է հետևյալ պատկերը: 1989թ., համամիութենական մարդահամարի արդյունքի համաձայն՝ քրիստոնյա ազգաբնակչության թիվը կազմել է՝ 224,5 մլն և 78,6%-ը, իսկ XXIդ. առաջին տասնամյակում՝ 200,3 մլն: Այսինքն՝ քրիստոնյաների թիվը պակասել է 24,2 մլն. մարդով կամ 10,8%-ով: Ներկա միտումների շարունակման դեպքում XXIդ. կեսին ԱՊՀ երկրների ազգաբնակչության մոտ կեսը կկազմեն մահմեդականները, ինչը, կարծում ենք, էլ ավելի է խորացնելու էթնոդավանաբանական հակամարտությունները:

Աղյուսակ 1

ԱՊՀ և Մերձբալթյան պետությունների և նրանց մայրաքաղաքների բնակչության թվի շարժընթացի ու աճի գործակցի փոփոխությունը (1989 և 2016թթ.)⁴:

Երկիր	ԱՊՀ բնակչության թիվը (հազ. մարդ)		ԱՊՀ Մայրաքաղաքների բնակչության թիվը (հազ. մարդ)		ԱՊՀ բնակչության տարեկան միջին աճը %-ով	ԱՊՀ մայրաքաղաքների բնակչության տարեկան միջին աճը %-ով
	1989թ.	2016թ.	1989թ.	2016թ.		
1 ՌԴ	147400	146390	8967	12108	-0,02	+1,3
2 Ուկրաինա	51707	42462	2603	2866	-0,6	+0,3
3 Բելառուս	10200	9499	1613	1959	-0,2	+0,8
4 Ուզբեկստան	19905	30575	2079	2371	+2,0	+0,5
5 Ղազախստան	16536	18044	1132	862	+0,3	+10,1
6 Վրաստան	5443	3920	1263	1082	-1,0	-0,5
7 Ադրբեջան	7038	9962	1759	2204	+1,6	+1,0
8 Մոլդովա	4338	4064	722	678	-0,2	-0,2
9 Ղրղզստան	4290	6089	626	923	+1,5	+1,8
10 Տաջիկստան	5109	8769	605	789	+2,6	+1,1
11 Հայաստան	3449	3037	1218	1074	-0,4	-0,4
12 Թուրքմենստան	3534	5477	405	743	+2,0	+3,1
13 Լիտվա ⁶	3690	2803	583	523	-0,9	-0,4
14 Էստոնիա	1573	1304	503	419	-0,6	-0,6
15 Լատվիա	2680	1933	915	641	-1,0	-1,1
Ընդամենը	285921	294328	24993	29241	+0,1	+0,7

Մահմեդականների թվում գերակշռող են սունիները, իսկ քրիստոնյաների թվում՝ ուղղափառները: Մահմեդականների թվի աճ գրանցվել է ինչպես մահմեդական մեծամասնություն կազմող հանրապետություններում, այնպես էլ քրիստոնյա մի շարք հանրապետություններում: ԱՊՀ և Մերձբալթյան հանրապետությունների էթնոդավանաբանական կազմը ներկայացված է աղյուսակ 2-ում: Ներկայացվող ժամանակահատվածում շեշտակի ավելացել է կրոնական, մասնավորապես քրիստոնեական և մահմեդական աղանդների և հոսանքների թիվը: Շատ դեպքերում խնդիրներ են առաջանում ավանդական եկեղեցու և կրոնական աղանդների միջև:

Աղյուսակ 2-ից երևում է, որ քրիստոնյաների թվի շեշտակի նվազում և մահմեդականների թվի շեշտակի աճ գրանցվել է Ղազախստանում, միջինասիական հանրապետություններում և Ռուսաստանում: Քսան տարիների ընթացքում Ղազախստանում քրիստոնյաների թիվը պակասել է 4,2 մլն մարդով կամ 2,1 ան-

⁴ Սյու և մյուս աղյուսակները կազմվելիս օգտագործվել են *Население СССР: По данным Всесоюзной переписи населения Н 31 1989 г. /Госкомстат СССР. М.; Финансы и статистика, 1990; Межгосударственный статистический комитет СНГ. Население и социальные индикаторы стран СНГ и отдельных стран мира 2011-2014. М. 2015; <http://www.cisstat.com/> նյութերը:*

գամ, միջինասիական հանրապետություններում համապատասխանաբար՝ 2,4 մլն մարդով կամ 2,6 անգամ և ՌԴ-ում՝ 12,7 մլն-ով կամ 9,7%-ով: Քրիստոնյաների թվի էական նվազում գրանցվել է Տաջիկստանի և Ղրղզստանի հանրապետություններում, ինչը պայմանավորված է ոչ միայն սոցիալ-տնտեսական ծանր վիճակով, այլև միջէթնիկական հակամարտություններով: Անկախացման տարիներին կրոնական, մասնավորապես ծայրահեղ մահմեդականության գործոնի ազդեցությունը թվարկված պետություններում նկատելիորեն աճել է:

Աղյուսակ 2

ԱՊՀ և Մերձբալթյան հանրապետությունների բնակչության
էթնոդավանաբանական կազմի շարժընթացը

	Երկիր	Քրիստոնյա բնակչություն		Մահմեդական բնակչություն		Այլ դավանանքի բնակչություն	
		Մարդ	%	մարդ	%	Մարդ	%
Ադրբեջան							
1	1989թ.	1357465	19,3	5598469	79,9	65244	0,8
	2009թ.	926747	10,3	7974500	89,5	21200	0,2
Վրաստան							
2	1989թ.	4838835	89,6	413306	7,7	148700	2,7
	2009թ.	3430697	92,3	242098	6,6	41009	1,1
Ուկրաինա							
3	1989թ.	50504283	98,3	340877	0,6	541517	1,1
	2009թ.	46739741	98,8	398603	0,9	151187	0,3
Մոլդովա							
4	1989թ.	4034340	93,0	151830	3,6	151770	3,4
	2009թ.	2338590	83,3	210560	14,8	54672	1,9
Բելառուս							
5	1989թ.	9981946	98,5	28716	0,3	130327	1,2
	2009թ.	9218350	99,5	20400	0,2	22977	0,3
Լիտվա							
6	1989թ.	3645306	99,2	6791	0,2	22705	0,6
	2009թ.	2998096	98,5	3682	0,1	41651	1,4
Լատվիա							
7	1989թ.	2607172	97,8	-	-	59300	2,2
	2009թ.	1921128	96,7	-	-	12898	3,3
Էստոնիա							
8	1989թ.	1534024	97,9	-	-	18411	2,1
	2009թ.	1284921	97,6	-	-	27027	2,4
Ղազախստան							
9	1989թ.	8403708	51,0	7764279	47,2	296477	1,8
	2009թ.	4229098	23,9	13217903	74,9	223578	1,2
Ուզբեկստան							
10	1989թ.	1967053	9,9	17087713	89,4	134311	0,7
	2009թ.	967437	3,2	28863472	96,3	163691	0,5
Թուրքմենստան							
11	1989թ.	422983	11,9	3085524	87,7	14210	0,4
	2009թ.	209300	4,0	245700	95,0	55500	1,0
Ղրղզստան							
12							

	1989թ.	1125894	26,4	3113506	73,2	18355	0,4
	2009թ.	381674	6,3	5620849	93,5	16957	0,2
Տաջիկստան							
13	1989թ.	476333	9,4	4602492	90,4	13778	0,2
	2009թ.	37235	0,4	7521386	99,5	5881	0,1
Հայաստան							
14	1989թ.	3219916	97,5	84860	2,5	-	-
	2009թ.	3016692	99,9	2162	0,1	-	-
Ռուսաստանի Դաշնություն							
15	1989թ.	130549824	88,4	13795314	10,3	2676731	1,3
	2009թ.	117811966	82,3	21231420	15,7	3813150	2,0

Հիմնականում քրիստոնյաներով բնակեցված 6 պետություններում է, որ բնակչության բացարձակ թիվը նվազել է՝ Մոլդովայում 6,3%-ով, Ուկրաինայում՝ 26,6 %-ով, Հայաստանում՝ 11,9-ով, Բելառուսում՝ 7,1-ով, Վրաստանում՝ 28-ով և Ռուսաստանում՝ 1,8%-ով: Բնակչության թիվը պակասել է նաև նախկին Միության՝ քրիստոնյաներով բնակեցված բալթյան երեք հանրապետություններում: Բացառությամբ Ռուսաստանի, ԱՊՀ մյուս հինգ, հիմնականում քրիստոնյաներով բնակեցված հանրապետություններում բնակչության թվի նվազման միտումը կայուն և երկարատև բնույթ է կրում: Նախկին միության հանրապետությունների մայրաքաղաքներում իրավիճակն ունի հետևյալ պատկերը. հետազոտվող ժամանակահատվածում ավելացել է բոլոր հանրապետությունների, բացառությամբ Թբիլիսիի, Երևանի, Քիշինևի և բալթյան երկրների մայրաքաղաքների բնակչության թիվը: Բնակչության թվի աճի ամենաբարձր ցուցանիշ գրանցվել է Ղազախստանի մայրաքաղաք Աստանայում: 1989-2016թթ. Աստանայի բնակչության թիվն աճել է 3,7 անգամ, Մոսկվայինը, Բաքվինը և Դուշանբեինը՝ 1,3 անգամ:

Այժմ վերոնշյալ երկրներում ազգային կազմի փոփոխությունների մասին. Տարածաշրջանում բնակվող ազգությունների թվաքանակը հիմնականում պայմանավորված է էթնոհակամարտություններով, էթնոժողովրդագրական և էթնոմիգրացիոն գործոններով: Ըստ էության, ազգությունների տերիտորիալ պահանջները միմյանց նկատմամբ բերում է հակամարտությունների խորացման⁵: Այդպիսի հակամարտություններից են ռուս-ուկրաինականը, վրաց-աբխազականը և վրաց-օսեթականը: Էթնիկական հակամարտության պատճառ կարող է հանդիսանալ սովյալ հանրապետությունում որևէ էթնոսի անկախ էթնոտերիտորիալ միավոր ստեղծելու ցանկությունը: ԱՊՀ-ում այդպիսիներից է Արցախի և Ադրբեջանի հակամարտությունը:

Ս. Ալեքսերը տարբերակում է էթնիկական հակամարտությունների հետևյալ տեսակները՝ էթնոտերիտորիալ, էթնոտնտեսական, էթնոսոցիալական, էթնոքաղաքական, էթնոմշակութային, էթնոկրոնական, էթնոժողովրդագրական, էթնոմիգրացիոն և այլն⁶: ԱՊՀ և Մերձբալթյան հանրապետություններում թվար-

⁵ Лучшева Л. Современные концепты причин этнических конфликтов. Вестник экологии, право и социологии. N 1, М., 2015, стр. 208.

⁶ Նույնը:

կաճ հակամարտությունների բոլոր տեսակներն առկա են, և դրանք իրենց ազդեցությունն են թողնում ազգությունների թվաքանակի վրա:

Աղյուսակ 3-ից երևում է, որ ռուսների թիվը պակասել է ոչ միայն իրենց հայրենիքում, այլև ԱՊՀ և Մերձբայթյան հանրապետություններում: Ըստ 1989թ. Համամիութենական վերջին մարդահամարի՝ ռուսների թիվը կազմել է 145,1 մլն, որից 119,8 մլն կամ 82,5%-ը բնակվել է ՌԽՖՍՀ-ում, իսկ 25,3 մլն (17,5%-ը) Միության մյուս հանրապետություններում, 2009թ. համապատասխանաբար՝ 126,3 մլն (91,6%) և 10,5մլն(8,4%):

Աղյուսակ 3

ԱՊՀ երկրների բնակչության էթնոլեզվական կազմի շարժընթացը
(XXII. վերջ-XXI. սկիզբ)

	Էթնոլեզվական խմբեր	1989թ.	2009թ.	Տարբերությունը 2009թ.-ին 1989թ. համեմատ	Տարեկան միջին աճը %
		հազ.մարդ	հազ.մարդ	հազ.մարդ	
	Ընդամենը	285743	294328	+ 8585,0	0,1
I.	Հնդեվրոպական լեզվաբնույթ	217962,0	198167,5	-19745,5	-0,4
1	Սլավոնական լեզվախումբ	201278	176635	-24643,0	-0,6
	Ռուս	145155	126377	-18778,0	-0,6
	Ուկրաինացի	44186	40266	-3920,0	-0,4
	Բելառուս	10036	8479	-1557,0	-0,7
	Լեհ	1528	765	-763,0	-2,5
	Բուլղարացի	373	273	-100,0	-1,3
2	Իրանական լեզվախումբ	5136,4	8994,2	+3857,8	+3,8
	Տաջիկ	4218	8126	+3908,0	+4,6
	Օսեր	598	576	-22,0	-0,2
	Քուրդ	153	59,1	-93,9	-3,1
	Թաիշ	22	112,0	+90,0	+20,5
	Եզդի	45,4	47,4	+2,0	+0,2
	Այլ	100,0	73,5	-26,5	-1,3
3	Հայկական խումբ	4623	4468	-155,0	-0,2
4	Բայթյան խումբ	4526	4010	-516	-0,6
5	Ռոմանական խումբ	3498	2889	-609,0	-0,9
6	Գերմանական խումբ	2039	457,5	-1581,5	-3,8
7	Հունական խումբ	358	116,3	-241,7	-3,4
8	Հնդարիական խումբ /գնչու/	262	287,7	+25,7	+0,5
10	Հրեական խումբ	1378	309,8	-1068,2	-3,9
II	Այթյան լեզվաբնույթ	50379,6	73165,4	+22785,8	+2,3
11	Թուրքական խումբ	49195,6	71778,9	+22583,3	+2,3
	Ուզբեկ	16698	28119	+11421,0	+3,4
	Ղազախ	8136	13560	+5424,0	+3,3
	Ադրբեջանցի	6770	9271	+2501,0	+1,8
	Ղրիմի թաթար	272,0	258,2	-14,0	-0,2
	Թաթար	6649	6043,0	-606,0	-0,4
	Ղարափափախ	424,0	509,1	+85,1	+1,0
	Գագաուզ	198	242,4	+44,4	+1,1
	Թուրքմեն	2729	4217	+1488,0	+2,7
Ղրղրզ	2529	4415	+1886,0	+3,7	

	Չուվաշ	1842	1601	-241,0	-0,6
	Բաշկիր	1449	1610	+161,0	+0,5
	Թուրք	208,0	465,1	+253,5	+6,1
	Ղունգան	69,0	133,8	+64,8	+4,7
	Կումիկ	282,0	503,0	+221,0	+3,9
	Այլ	990,6	831,3	-159,3	-0,8
12	Սոնդուրյան խումբ	1184,0	1386,5	+202,5	+0,8
	Բուրյաթ	421	461,3	+40,3	+0,4
	Կալմիկ	174	183,3	+9,3	+0,3
	Յակուտ	382,0	478,0	+96,0	+1,2
	Տուվացի	207,0	263,9	56,9	+1,4
III	Ուրալյան լեզվաընտանիք	4522,3	3425,7	-1096,6	-1,2
13	Ֆիննաուգրական խումբ	4411,7	3331,6	-1080,1	-1,2
	Սորովա	1154	745,1	-408,9	-1,7
	Հունգարացի	171,0	156,6	-14,4	-0,4
	Էստոնացի	1027	926,5	-100,5	-0,5
	Ուլմուրս	747	552,2	-194,8	-1,3
	Այլ	1533,9	1139,4	-394,5	-1,2
IV	Կովկասյան լեզվաընտանիք	7396,4	8074,4	+678	+0,4
15	Քարթվելյան խումբ	3997,0	3441,5	-555,5	-0,7
16	Նախական խումբ	2724,0	3805,8	+1081,8	+2,0
	Չեչեն	957	1464,1	+507,1	+2,6
	Ավար	601	654,0	+53,0	+0,4
	Ինգուշ	237,0	459,9	+222,9	+4,3
	Լեզգի	466	489,7	+23,7	+0,2
	Այլ	463,0	738,1	+275,1	+3,0
17	Աբխազաադիգեյական խումբ	675,4	827,1	+151,7	+1,1
		391	516,8	+125,8	+1,6
	Ադիգեյ	125	124,8	-0,2	-
	Չերքեզ	55,4	73,1	+17,7	+1,6
	Աբխազ	105	112,4	+7,4	+0,5
	այլ էթնոսներ	4712,0	9034,2	+4322,2	+4,6

Տեղաբնիկ ազգությունների տեսակարար կշիռն իրենց հանրապետություններում տարեցտարի ավելանում է, բացառությամբ Ռուսաստանի Դաշնության: ԱՊՀ հանրապետություններից ամենամիատարր էթնիկ կազմ ունեցող հանրապետությունը Հայաստանն է: Եթե 1989թ. Համամիութենական մարդահամարի տվյալներով հայերը կազմել են Հայկական ԽՍՀ ազգաբնակչության 93,3%-ը, ապա 2011թ.՝ 98,1%-ը: Իսկ նույն ցուցանիշը մյուս հանրապետություններում 1989թ. չի գերազանցել 85%-ը:

Դիտարկենք ԱՊՀ մի շարք հանրապետությունների բնակչության էթնո-ժողովրդագրական լուրջ փոփոխությունները: Վերջին 60 տարիների ընթացքում Ադրբեջանում տեղի են ունեցել ադրբեջանցիների թվի քանակական աճ և բազմազգ հանրապետությունից միատարրացման անցնելու գործընթաց: 1959թ. Համամիութենական մարդահամարի արդյունքներով նրանց թիվը կազմել է հանրապետության ամբողջ բնակչության թվի 67,5%-ը⁷, 1989թ.՝ 82,7%⁸, 1999թ.՝ 90,6%⁹ և

⁷ <http://fca.narod.ru>

⁸ <http://demoscope.ru>

2009թ.՝ 91,6%¹⁰: 1989-2009թթ. ընկած ժամանակահատվածում, հայ-ադրբեջանական հակամարտությամբ պայմանավորված, այնտեղ հայեր գրեթե չեն մնացել, իսկ ռուսների թիվը պակասել է 3,3 անգամ՝ 392 հազարից հասնելով 119 հազարի¹¹: 1980-ական թվականներին Ադրբեջանական ԽՍՀ-ում քանակով երկրորդ ազգությունը հայերն էին, երրորդը՝ ռուսները, իսկ այժմ երկրորդը՝ լեզգիներն են: Հատկանշական է, որ ներկայացվող ժամանակահատվածում, պաշտոնական վիճակագրության համաձայն, շեշտակի ավելացել է իրանալեզու թալիշների թիվը: 1989թ. Համամիութենական մարդահամարի տվյալների համաձայն՝ այն կազմել է մոտ 21,1 հազար, իսկ 2009թ.՝ 112 հազար մարդ¹²: Հասկանալի է, որ թալիշների թվի ավելացումը բնակչության բնական աճի և ներգաղթի հաշվին չէր կարող լինել: Հայտնի է, որ խորհրդային տարիներին ԽՍՀՄ մի շարք հանրապետություններում իրականացվել է ազգային ուժացման քաղաքականություն¹³: Այսպես, Ուզբեկստանում բնակվող տաջիկների մեծ մասի անձնագրերում ազգության դիմաց գրվել է ուզբեկ: Ինչպես տաջիկներն էին ասում. «Անձնագրով ուզբեկ ենք, իսկ ազգությամբ՝ տաջիկ»¹⁴: Նշենք, որ Ուզբեկստանի իշխանությունների նման վերաբերմունքը տաջիկների հանդեպ 1980-ական թվականների վերջին հանգեցրեց նրանց բողոքին, ինչն առիթ հանդիսացավ ուզբեկ-տաջիկական բախումների¹⁵: Նույնպիսի վիճակ առկա էր նաև Ադրբեջանական ԽՍՀ-ում: Անկախացման տարիներին թալիշների ճնշող մեծամասնությունը մարդահամարի անցկացման ժամանակ հայտնել էր, որ թալիշ է, սակայն նրանց «ադրբեջանացումը» ներկայումս ակտիվ գործընթաց է այդ երկրում:

Բելառուսում 1989-2009թթ. նվազել է բելառուսների բացարձակ թիվը, իսկ տեսակարար կշիռը՝ մեծացել: Այդ հանրապետությունում շեշտակի նվազել է հրեաների թիվը՝ մոտ 1,1 մլն-ից իջնելով 12,9 հազարի¹⁶: Նվազման հիմնական պատճառը նրանց արտագաղթն է՝ գլխավորապես Իսրայել: Բացի հրեաներից՝ նվազել է ռուսների և լեհերի թիվը, իսկ թուրքմեններին ու չինացիներինը ավելացել է¹⁷:

Առավել բարդ և լրջագույն էթնիկական տեղաշարժեր են գրանցվել Ղազախստանի Հանրապետությունում: Այդ երկրում տարեցտարի ուժեղանում է տեղաբնիկ էթնոսի միատարրացման գործընթացը: Այսպես, ըստ 1959թ. Համամիութենական մարդահամարի տվյալների՝ ղազախները կազմել են ամբողջ բնակչու-

⁹ <http://www.cisstat.com>

¹⁰ Նույնը:

¹¹ *Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР, М., 1991, стр. 156; Censuses of Republic of Azerbaijan 1979, 1989, 1999, 2009, Azstat.org*

¹² Նույնը:

¹³ *Рахимов Р., К вопросу о современных таджикско-узбекских межнациональных отношениях, стр. 13-25, Советская этнография N 1, М.1991г.*

¹⁴ *Նույն տեղում, էջ 12:*

¹⁵ *Նույն տեղում, էջ 13:*

¹⁶ *Белстат. Предварительные итоги переписи населения Беларуси 2009 г.*

¹⁷ Նույնը:

թյան թվի 30%-ը¹⁸, 1989թ. համապատասխանաբար 39,4%¹⁹ և 2009թ.՝ 63,1%²⁰: Ներկայացվող ժամանակահատվածում շեշտակի նվազել է գերմանացիների և ռուսների թվաքանակը, ինչը պայմանավորված է 1990-ական թթ. արտագաղթով:

Այսպիսով՝ XXդ. վերջին և XXIդ. սկզբին ԱՊՀ և Մերձբալթյան հանրապետություններում, էթնոժողովրդագրական, սոցիալ-տնտեսական, աշխարհաքաղաքական և այլ գործոններով պայմանավորված, տեղի են ունեցել էթնիկական կազմի էական փոփոխություններ: Ներկայացվող ժամանակահատվածում շեշտակի նվազել է սլավոնական ժողովուրդների՝ մասնավորապես ռուսների թիվը և ավելացել է մահմեդականների՝ հատկապես թուրքալեզու ժողովուրդների թվաքանակը: Ներկա միտումների պահպանման դեպքում բացառված չէ, որ XXIդ. կեսին քրիստոնյաների և մահմեդականների, սլավոնական և թուրքալեզու ժողովուրդների թիվը հավասարվի:

СДВИГ ЭТНИЧЕСКОГО СОСТАВА НАСЕЛЕНИЯ СТРАН СНГ И РЕСПУБЛИК ПРИБАЛТИКИ (Конец XX в. и начало XXI в.)

___ *Резюме* ___

___ *А. Бояджян* ___

В конце XX в. и в начале XXI в. в этническом составе стран СНГ и в республиках Прибалтики произошли значительные изменения, обусловленные этнодемографическими, социально-экономическими, геополитическими и другими факторами. В указанный период резко понизилась численность славянских народов, в частности число русских, и значительно увеличилось число мусульман – особенно тюркоязычных народов. При сохранении нынешних тенденций не исключается, что в середине XXI в. число христиан и мусульман, славянских и тюркоязычных народов сравняются.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Բոյաջյան Արտաշես Գևորգի – պ.գ.թ., ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոն, Շիրակի պետական համալսարան,
E-mail: a.bojajyan@mail.ru

¹⁸ Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по республикам СССР, Казахская ССР.

¹⁹ Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР, М.1991г., стр. 156.

²⁰ <http://demoscope.ru>